

RYSZARD TŁUCZEK

PODSTAWY PRAWNE
ORGANIZACJI I DZIAŁALNOŚCI STRAŻY GRANICZNEJ
W POLSCE W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM

Celem artykułu jest przedstawienie – w ogólnym zarysie – podstaw prawnych organizacji i działalności Straży Granicznej w latach 1918-1939. Główną podstawę do opracowania tematu stanowiły akty prawne opublikowane w Dziennikach Praw i Dziennikach Ustaw oraz opracowania naukowe, wśród których na szczególne podkreślenie zasługuje książka Henryka Dominiczaka *Granice państwa i ich ochrona na przestrzeni dziejów 966-1996*.

Po odzyskaniu niepodległości w listopadzie 1918 r. – po niemal 123 latach zaborów – najważniejszym zadaniem państwa polskiego, obok tworzenia organów administracji i armii, było zabezpieczenie jego granic. Było to zadanie bardzo trudne zarówno ze względu na czynniki o charakterze wewnętrznym (brak środków i odpowiednio przygotowanej formacji, nielegalny handel), jak i zewnętrznym. Należy bowiem pamiętać, że już 1 listopada 1918 r. wybuchł konflikt polsko-ukraiński, a kilkanaście miesięcy później wojska bolszewickie przekroczyły granicę Rzeczypospolitej.

Prace nad organizacją ochrony granic zapoczątkował w październiku 1918 r. rząd Józefa Świeżyńskiego (istniał do 3 listopada). Powołano wówczas Straż Gospodarczo-Wojskową na czele z płk. Adolfem Małyszka, którą obsadzono przede wszystkim drogi wiodące do obszaru, nad którym władzę sprawował rząd polski. Równocześnie Ministerstwo Skarbu przystąpiło do

tworzenia Korpusu Straży Skarbowej z zadaniem „strzeżenia granic państwa i współdziałania przy poborze podatków z innymi organami skarbowymi”¹.

18 grudnia 1918 r. w Dzienniku Praw ukazał się Dekret Tymczasowy w sprawie utworzenia Straży Granicznej, podpisany przez Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego, Prezesa Rady Ministrów Jędrzeja Moraczewskiego i ministra aprowizacji Antoniego Minkiewicza². Był to pierwszy akt prawny normujący sposób formowania oraz cele i zadania oddziałów przeznaczonych do ochrony granic. Zgodnie z jego treścią, Straż Graniczna miała być utworzona z odkomenderowanych oddziałów wojskowych i przydzielona do pełnienia specjalnych obowiązków przy Ministerstwie Aprowizacji. Dekret ten wymieniał następujące zadania Straży Granicznej: zabezpieczenie granic państwa pod kątem nielegalnego wywozu artykułów spożywczych i artykułów pierwszej potrzeby; kontrola wewnętrzna obrotu kolejowego artykułami pierwszej potrzeby; czuwanie nad wykonaniem rozporządzeń aprowizacyjnych; ochrona magazynów i składów z artykułami spożywczymi i artykułami pierwszej potrzeby. Organizację Straży Granicznej, jej budżet oraz jej stosunek straży celnej miał określić regulamin, wydany rozporządzeniem ministra spraw wojskowych w porozumieniu z ministrem aprowizacji i skarbu.

Wiosną 1919 r. Straż Graniczna przeszła pod wyłączną komendę Ministerstwa Spraw Wojskowych, zmieniając nazwę na Wojskowa Straż Graniczna. W tym czasie jej jednostki (trzy pułki, trzy dywizjony) ochraniały granicę z Prusami Wschodnimi i granicę na Śląsku³. Kiedy latem 1920 r. wojska bolszewickie zbliżyły się do Warszawy, zostało wydane rozporządzenie Rady Obrony Państwa w przedmiocie ochrony granic⁴. Upoważniło ono wojewodów do wydawania orzeczeń zakazujących osobom karanym – na podstawie prawomocnego wyroku sądowego lub administracyjnego – za przemytnictwo i nielegalne przekroczenie granicy, zamieszkanie lub pobyt w pasie granicznym (o szerokości 30 kilometrów od linii celnej), na okres od jednego roku do trzech lat.

---

¹ H. DOMINICZAK, *Granice państwa i ich ochrona na przestrzeni dziejów. 966-1996*, Bellona, Warszawa 1997, s. 236.

² Dz. Praw nr 21, poz. 70; B. POLAK, *Polskie formacje graniczne. Straż Graniczna 1918-1939*, t. I, Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 1999, s. 5.

³ H. DOMINICZAK, *Granice państwa*, s. 238; granice odrodzonego państwa polskiego zostały ustalone na Międzynarodowej Konferencji w Paryżu w 1919 r.; P. ZAREMBA, *Historia dwudziestolecia 1918-1939*, Instytut Literacki, Paryż 1981; W. ROSZKOWSKI, *Najnowsza historia Polski 1914-1945*, Świat Książki, Warszawa 2003, s. 69.

⁴ Dz.U. Nr 64, poz. 426.

Już po odparciu bolszewików spod Warszawy 4. pułk Straży Granicznej ochraniał granicę na Pomorzu, a 5. pułk wraz 400 ochotnikami i 150 policjantami – na całym obszarze DOG Poznań.

W marcu 1921 r. został rozwiązany Korpus Strzelców Granicznych. Następnie Bataliony Wartownicze obsadziły granicę polsko-niemiecką, morską, gdańską oraz granicę południową z Czechosłowacją. Wcześniej, 6 listopada 1920 r., zarządzeniem Ministerstwa Spraw Wojskowych został utworzony Kordon Graniczny Ministerstwa Spraw Wojskowych⁵.

W 1921 r. zostały wydane trzy akty prawne, dotyczące ochrony polskich granic: rozporządzenie Rady Ministrów z 13 stycznia 1921 r. o utworzeniu służby bezpieczeństwa w pasie neutralnym na wschodniej granicy Rzeczypospolitej, wyknętym na podstawie umowy w preliminaryjnym pokoju i rozjemie podpisanej 12 października 1920 r. w Rydze⁶, rozporządzenie Rady Ministrów z 17 stycznia 1921 r. o ustanowieniu komisarza i podkomisarzy granicznych do regulacji spraw wynikających z rozgraniczenia Polski i Niemiec⁷ oraz rozporządzenie Rady Ministrów z 5 sierpnia 1921 r. o rozciągnięciu mocy obowiązującej rozporządzenia Rady Obrony Państwa z 20 lipca 1920 r. w sprawie ochrony granic na województwa: nowogródzkie, wołyńskie i poleskie oraz na powiat grodzieński województwa białostockiego⁸.

Uchwałą Rady Ministrów z 23 maja 1922 r. Bataliony Celne rozformowano, a w ich miejsce powołano Straż Graniczną, zorganizowaną na wzór wojskowy i podporządkowaną Ministerstwu Spraw Wewnętrznych. Ale już rok później – m.in. z przyczyn finansowych – chroniący granicę wschodnią korpus Straży Granicznej został rozwiązany. Jego miejsce zajęły oddziały Policji Państwowej⁹. W tym samym czasie (po rozwiązaniu Wojskowej Straży Granicznej) przystąpiono do tworzenia nowej formacji: Straży Celnej. Jej organizacja została uregulowana w rozporządzeniu ministra skarbu z 29 stycznia 1926 r.¹⁰

22 marca 1928 r. zostało wydane rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej o Straży Granicznej¹¹, które na miejsce Straży Celnej powoływało do

⁵ H. DOMINICZAK, *Granica państwa*, s. 242.

⁶ Dz.U. Nr 12, poz. 65.

⁷ Dz.U. Nr 10, poz. 56.

⁸ Dz.U. Nr 77, poz. 529.

⁹ H. DOMINICZAK, *Granice państwa*, s. 244-248.

¹⁰ Rozporządzenie ministra skarbu z 29 stycznia 1926 r. o organizacji straży celnej; Dz.U. Nr 18, poz. 105; w kwietniu 1922 r. zniesiona została polsko-gdańska granica celna; M. ECKERT, *Historia Polski 1914-1939*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1990, s. 189.

¹¹ Dz.U. Nr 37, poz. 349.

życia – zorganizowaną na wzór wojskowy – Straż Graniczną. Na jej czele (art. 3) miał stać dowódca Straży Granicznej. Zgodnie z art. 4, do głównych zadań nowej formacji należało:

a) niedopuszczanie do nielegalnego przekraczania granicy, przemytnictwa towarów oraz nielegalnego ruchu towarowego i osobowego na wodach granicznych;

b) śledzenie i ujawnianie przemytnictwa oraz łamania innych obowiązujących przepisów skarbowo-celnych i przepisów aktów prawnych dotyczących granic państwa;

c) pełnienie w urzędach celnych służby wartowniczej, konwojowej;

d) pełnienie służby posterunkowej na drogach celnych oraz współdziałanie w postępowaniu celnym na zasadach określonych przez ministra skarbu;

g) strzeżenie nienaruszalności znaków i urządzeń granicznych;

h) współdziałanie z właściwymi organami w zakresie bezpieczeństwa publicznego;

j) współdziałanie z organami wojska w zakresie obrony państwa.

Jako organ ochrony granic Straż Graniczna miała prawo do użycia broni w wypadkach określonych rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z 14 lutego 1928 r. o użyciu broni przez organa bezpieczeństwa publicznego i ochrony granic¹². Jej wewnętrzną organizację ustalał minister skarbu w porozumieniu z ministrem spraw wewnętrznych. Podział terytorialny zaś ustalał – na wniosek dowódcy Straży Granicznej – minister skarbu¹³. Zgodnie z art. 11, w skład formacji wchodził oficerowie Straży Granicznej, rekrutowani spośród „oficerów sił

---

¹² W art. 2 rozporządzenia czytamy: „Funkcjonariusze, wymienieni w art. 1 [...] uprawnieni są do użycia broni a) w celu odparcia niebezpiecznego napadu lub zamachu zagrażającego życiu, zdrowiu lub wolności funkcjonariusza lub innych obywateli, albo też w celu przeciwdziałania przedsięwzięciu czynności zmierzających bezpośrednio do takiego napadu lub zamachu” (Dz.U. Nr 27, poz. 243).

¹³ Ochronę granicy powierzono pięciu inspektoratom Straży Granicznej. Były to: Mazowiecki Inspektorat Okręgowy SG z siedzibą w Ciechanowie, któremu powierzono ochronę północnej granicy państwa z Niemcami (Prusy Wschodnie); Pomorski Inspektorat Okręgowy SG z siedzibą w Bydgoszczy, któremu powierzono ochronę północnej granicy państwa z Wolnym Miastem Gdańskiem, morską oraz z Niemcami; Wielkopolski Inspektorat Okręgowy SG z siedzibą w Poznaniu, któremu powierzono ochronę zachodniej granicy z Niemcami; Śląski Inspektorat Okręgowy SG z siedzibą w Katowicach, któremu powierzono ochronę granicy na Śląsku z Niemcami i Czechosłowacją; Małopolski Inspektorat Okręgowy SG z siedzibą w Sanoku, któremu powierzono ochronę południowej granicy państwa z Czechosłowacją i Królestwem Rumunii. P. KOZŁOWSKI, *Współpraca Małopolskiego Inspektoratu Okręgowego Straży Granicznej z ludnością pogranicza oraz z organami administracji państwowej*, w: A. ANDRUSIEWICZ (red.), *Polska i jej wschodni sąsiedzi*, t. X, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2009, s. 76.

zbrojnych państwa, nie będących oficerami stanu czynnego”, i szeregowcy – spośród szeregowych rezerwy, na zasadach ustalonych przez ministra skarbu. Ponadto minister spraw wewnętrznych w porozumieniu z ministrem skarbu mógł przydzielić do Straży Granicznej oficerów i szeregowych służby czynnej. Oficerami Straży Granicznej w porządku stopni byli: dowódca, nadinspektor, inspektor, nadkomisarz, komisarz, podkomisarz i aspirant; szeregowymi zaś – starszy przodownik, przodownik, starszy strażnik graniczny i strażnik graniczny (art. 12). Dowódcę mianował – na wniosek Rady Ministrów – prezydent Rzeczypospolitej (art. 13). Przed przyjęciem do służby oficerowie i szeregowi składali przysięgę: „Przysięgam Panu Bogu Wszechmogącemu na powierzonym mi stanowisku pożytek Państwa Polskiego oraz dobro publiczne mieć zawsze przed oczyma, władzy zwierzchniej Państwa Polskiego wierności dochować, obowiązki swe gorliwie i sumiennie w potrzebie z narażeniem życia spełniać, rozkazy i polecenia przełożonych wiernie wykonywać, tajemnicy urzędowej dotrzymać, przepisów prawa strzec pilnie, wszystkich obywateli kraju w równym mając zachowaniu. Tak mi, Panie Boże, dopomóż” (art. 16).

Na oficerach i szeregowcach Straży Granicznej spoczywał obowiązek dochowania wierności Rzeczypospolitej, posłuszeństwa wobec przełożonych, poszanowania prawa oraz reprezentowania postawy nacechowanej gorliwością, sumiennością i bezstronnością (art. 23). W związku z tym oficerom i szeregowym nie wolno było przyjmować żadnej posady czy stanowiska ani też „oddawać się takim zajęciom”, których wykonywanie stałoby w sprzeczności z wypełnianiem przez nich obowiązków służbowych lub mogłoby „wywołać uzasadnione podejrzenie o stronniczość lub interesowność” (art. 26). Ponadto spoczywał na nich obowiązek powiadomienia przełożonych o „zajęciu samodzielnym” żony oraz dzieci pozostających we wspólnym gospodarstwie (art. 28). Także za zezwoleniem władzy przełożonej mogli należeć do związków, stowarzyszeń (art. 33) i zawierać związki małżeńskie (art. 34).

Oficer i szeregowy Straży Granicznej był – w rozumieniu ustaw karnych – urzędnikiem państwowym (art. 37). Zagadnienia związane z odpowiedzialnością dyscyplinarną i odpowiedzialnością karną zostały uregulowane w rozdziale I i II części IV rozporządzenia¹⁴.

¹⁴ Art. 67 wymieniał następujące kary dyscyplinarne, które mogły być nałożone na szeregowców: upomnienie, nagana, zakaz opuszczania koszar lub lokalu służbowego, poza pełnieniem służby, do czternastu dni, areszt od jednego do siedmiu dni, degradacja o jeden stopień, wydalenie ze służby; na oficerów: nagana przy raporcie, nagana pisemna, areszt domowy od jednego do dwudziestu jeden dni. Por. Dz.U. Nr 37, poz. 349.

W listopadzie 1928 r. zmieniono nazwę „dowódca Straży Granicznej i dowództwo” na „komendant Straży Granicznej i komenda”. Struktura organizacyjna Straży Granicznej była podobna do struktury Straży Celnej. Komendzie SG podlegały bezpośrednio inspektoraty okręgowe (5 brygad), które dzieliły się na inspektoraty graniczne (bataliony), a te z kolei na komisariaty (kompanie) i placówki graniczne (strażnice). Nowością było utworzenie aparatu wywiadowczego¹⁵.

W 1928 r. wydano jeszcze rozporządzenie Rady Ministrów (5 lipca) o zaliczeniu oficerów i szeregowych do grup uposażenia¹⁶, rozporządzenie ministra skarbu (20 sierpnia) w sprawie przejścia funkcjonariuszów Straży Celnej na stanowiska oficerów i szeregowych Straży Granicznej¹⁷ oraz rozporządzenie ministra skarbu (23 listopada), wydane w porozumieniu z ministrem spraw wojskowych o prawach dyscyplinarnych poszczególnych przełożonych (w jego par. 16 wymieniono rodzaje kar dyscyplinarnych), organizacji i trybie postępowania komisji dyscyplinarnych oraz postępowaniu dyscyplinarnym przeciwko oficerom i szeregowym Straży Granicznej¹⁸.

Postanowienia zawarte w art. 34 rozporządzenia prezydenta z 22 marca 1928 r. o Straży Granicznej rozwinięte zostały w rozporządzeniu ministra skarbu z 3 czerwca 1929 r. w sprawie zawierania małżeństw przez oficerów i szeregowych Straży Granicznej¹⁹. Zezwoleń na zawarcie związku małżeńskiego oficerom i szeregowym Straży Granicznej podległym bezpośrednio Komendzie SG udzielał komendant, szeregowym podległym inspektoratowi okręgowemu – kierownik danego inspektoratu. Rozporządzenie wskazywało na dwa warunki zawarcia małżeństwa przez oficera: ukończone 24 lata oraz nieposzlakowana opinia narzeczonej. W przypadku szeregowych warunki były cztery: ukończone 24 lata, odbycie trzyletniej służby w Straży Granicznej lub Celnej, nieposzlakowana opinia narzeczonej oraz dołączenie prośby o przeniesienie na inne miejsce służbowe na koszt własny, jeśli funkcjonariusz zamierzał wstąpić w związek małżeński z osobą mającą w rejonie jego dotychczasowego przydziału służbowego krewnych lub powinowatych.

Rozporządzenie ministra skarbu z 1932 r. wydane w porozumieniu z ministrem spraw wewnętrznych określało stosunek Straży Granicznej do władz

---

¹⁵ H. DOMINICZAK, *Granice państwa*, s. 254.

¹⁶Dowódca Straży Granicznej został zaliczony do grupy IV, nadinspektor do grupy V, inspektor do grupy VI, nadkomisarz i komisarz do grupy VII, podkomisarz do grupy VIII i aspirant do grupy IX. Por. Dz.U. Nr 69, poz. 632.

¹⁷ Dz.U. Nr 81, poz. 714.

¹⁸ Dz.U. Nr 10, poz. 80.

¹⁹ Dz.U. Nr 50, poz. 413.

administracji ogólnej. W jego myśl do zadań Straży Granicznej – jako organu wykonawczego władz administracji ogólnej – należało:

a) niedopuszczanie do nielegalnego przekraczania granicy oraz przeciwdziałanie nielegalnemu ruchowi osobowemu i towarowemu na wodach granicznych,

b) zapobieganie naruszeniu granicy państwowej i strzeżenie nienaruszalności znaków i urzędzeń granicznych,

c) śledzenie i ujawnianie naruszeń obowiązujących przepisów o granicach państwa,

d) dokonywanie kontroli paszportowej na punktach przejściowych,

e) wykonywanie innych zarządzeń władz administracji ogólnej wynikających z ustaw o granicach państwa²⁰.

Narastające zagrożenie ze strony hitlerowskich Niemiec zmusiło polskie władze do wprowadzenia szeregu ograniczeń w pasie nadgranicznym. Na mocy ustawy z 9 lipca 1936 r. zmieniającej rozporządzenie Prezydenta RP z 23 grudnia 1927 r. o granicach państwa minister spraw wewnętrznych otrzymał szersze uprawnienia do podejmowania skutecznych działań w kierunku zabezpieczenia ochrony granic państwa²¹. W następstwie tego minister spraw wewnętrznych wydał rozporządzenie, które wprowadzało obostrzone zasady kontroli ruchu osobowego na granicach państwa.

W 1938 r. opracowano projekt nowej ustawy o Straży Granicznej, który w sprawach związanych z obroną państwa zakładał podporządkowanie oddziałów SG władzom wojskowym oraz poszerzał zakres ich współpracy z wojskiem. W sprawach związanych z obroną państwa Straż Graniczna podlegała Generalnemu Inspektoratowi Sił Zbrojnych. W przypadku ogłoszenia mobilizacji stawała się częścią sił zbrojnych państwa. W maju 1938 r. wprowadzono nowe nazwy dotychczasowych władz i jednostek organizacyjnych Straży Granicznej, odpowiadające strukturze wojska. W miejsce inspektoratów powstały komendy, wprowadzono stanowiska dowódców komend okręgowych, obwodowych, komisariatów i placówek granicznych²².

W latach 1930-1939 został wydany jeszcze szereg innych aktów prawnych, dotyczących organizacji Straży Granicznej, praw i obowiązków jej funkcjonariuszy oraz ochrony granic państwa. Najważniejsze z nich to: rozporządzenie ministra skarbu wydane w porozumieniu z ministrem spraw wewnętrznych

²⁰ H. DOMINICZAK, *Granice państwa*, s. 255.

²¹ Dz.U. Nr 55, poz. 397.

²² H. DOMINICZAK, *Granice państwa*, s. 255.

z 16 października 1930 r. w sprawie umundurowania szeregowych jednostek pływających Straży Granicznej²³; rozporządzenie ministra skarbu wydane w porozumieniu z ministrem spraw wewnętrznych z 4 marca 1932 r. o ochronie wybrzeża morskiego przez organa Straży Granicznej²⁴; rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 7 października 1932 r. w sprawie zmiany niektórych postanowień rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o Straży Granicznej²⁵; rozporządzenie ministra skarbu z 24 sierpnia 1933 r. wydane w porozumieniu z ministrem spraw wojskowych i ministrem spraw wewnętrznych w sprawie umundurowania oficerów i szeregowych Straży Granicznej²⁶; rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 28 października 1933 r. o uposażeniu funkcjonariuszy państwowych (w tym SG)²⁷; rozporządzenie Rady Ministrów z 19 grudnia 1933 r. o zasadach zaszerogowania oficerów i szeregowych Policji Państwowej i Straży Granicznej do grup uposażenia oraz dodatkach lokalnych i służbowych²⁸; rozporządzenie Rady Ministrów z 28 stycznia 1934 r. o państwowej pomocy lekarskiej dla funkcjonariuszy państwowych, sędziów w sądownictwie powszechnym i administracyjnym, prokuratorów, oficerów i szeregowych Policji Państwowej i Straży Granicznej, członków ich rodzin oraz emerytów²⁹; rozporządzenie Rady Ministrów z 28 stycznia 1934 r. o ulgach dla oficerów i szeregowych Policji Państwowej oraz Straży Granicznej przy przejazdach kolejami państwowymi³⁰; rozporządzenie Rady Ministrów z 21 sierpnia 1935 r. o dodatku lokalnym dla funkcjonariuszy państwowych oraz oficerów i szeregowych Straży Granicznej pełniących służbę na obszarze W.M. Gdańska³¹; rozporzą-

---

²³ Dz.U. Nr 78, poz. 609.

²⁴ Zgodnie z rozporządzeniem, zadaniem organów Straży Granicznej pełniących służbę ochrony wybrzeża morskiego było „zapobieganie i ściganie przestępstw celnych, naruszania granicy państwowej i jej nielegalnego przekraczania”. Zadania realizowane były przez: a) niedopuszczanie statków przybywających spoza obszaru celnego Rzeczypospolitej Polskiej na wody terytorialne do komunikowania się z lądem i innymi statkami i łodziami poza miejscami wyznaczonymi do tego przez portowy urząd celny względnie władze portowe; b) niedopuszczanie do wyjścia z portu statków, które na wniosek powołanych władz miały być zatrzymywane z tytułu niedopełnienia formalności celnych, paszportowych lub innych ważnych powodów. Por. Dz.U. Nr 29, poz. 297.

²⁵ Dz.U. Nr 89, poz. 749.

²⁶ Dz.U. Nr 76, poz. 547.

²⁷ Dz.U. Nr 86, poz. 663.

²⁸ Dz.U. Nr 102, poz. 783.

²⁹ Dz.U. Nr 10, poz. 81.

³⁰ Dz.U. Nr 10, poz. 80.

³¹ Dz.U. Nr 65, poz. 407.

dzenie ministra skarbu z 6 września 1937 r. wydane w porozumieniu z prezesem Rady Ministrów o sposobie kwalifikowania oficerów i szeregowych Straży Granicznej³²; rozporządzenie ministra spraw wewnętrznych z 25 stycznia 1939 r. w sprawie zmiany rozporządzenia ministra spraw wewnętrznych o pasie granicznym³³.

W dniu 23 lutego 1939 r. została uchwalona ustawa o użyciu broni przez Policję Państwową i organa ochrony granic. Jej art. 1 (pkt 7) upoważniał funkcjonariuszy SG do użycia broni między innymi w celu „udaremnienia nielegalnego przekroczenia granicy”³⁴.

Proces tworzenia podstaw prawnych organizacji i działalności Straży Granicznej w dwudziestoleciu międzywojennym można podzielić na dwa etapy. Pierwszy obejmuje lata 1918-1928. Początek drugiego etapu wyznacza rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 22 marca 1928 r. o Straży Granicznej. Wydaje się, że ten bardzo ważny akt prawny, omawiający szczegółowo zagadnienia związane z organizacją i działalnością Straży Granicznej, został wydany dość późno. Z drugiej jednak strony należy pamiętać, że w okresie międzywojennym granicę wschodnią i północno-wschodnią ochraniały kolejno: Bataliony Etapowe, Bataliony Celne, Korpus Straży Granicznej, Policja Państwowa i wreszcie od 1925 r. do wybuchu wojny – Korpus Ochrony Pogranicza. Jeszcze większą liczbę formacji miały granica zachodnia i południowa: Straż Gospodarczo-Wojskowa, Wojskowa Straż Graniczna, Strzelcy Graniczni, Bataliony Wartownicze, Bataliony Celne, Straż Celna, od 1928 r. do września 1939 r. Straż Graniczna³⁵. Stąd też wynikała potrzeba wydawa-

---

³² Dz.U. Nr 67, poz. 511.

³³ Dz.U. Nr 12, poz. 68; do podstawowych umów granicznych zawartych przez rząd polski z państwami sąsiednimi należały: Konwencja między Rzeczypospolitą Polską a Republiką Czechosłowacką o ułatwieniach w małym ruchu granicznym, podpisana w Pradze 30 maja 1925 r. (Dz.U. z 1926 r., Nr 43, poz. 263), konwencja między Polską a Niemcami o ułatwieniu w małym ruchu granicznym, podpisana w Gdańsku 30 grudnia 1924 r. (Dz.U. z 1926 r., Nr 65, poz. 383), konwencja między Rzeczypospolitą Polską a Królestwem Rumunii, dotycząca ułatwień w małym ruchu granicznym polsko-rumuńskim, podpisana w Warszawie 7 grudnia 1929 r. (Dz.U. z 1931 r., Nr 61, poz. 492) oraz układ tymczasowy między Polską a Litwą dotyczący ułatwień przyznanych mieszkańcom – właścicielom gruntów położonych po obu stronach linii administracyjnej polsko-litewskiej, przeciętych lub oddzielonych, który został podpisany 7 listopada 1929 r. w Królewcu (Dz.U. z 1929 r., Nr 29, poz. 285). Na międzynarodowej konferencji w Paryżu w 1929 r. osiągnięto kompromis, postanawiając, że priorytetem w sprawach przekraczania granic i traktowania cudzoziemców jest swobodna decyzja państw. A. MAKSYM CZUK, L. SIDOROWICZ, *Ochrona granic i obsługa ruchu granicznego*, LexisNexis, Warszawa 2007, s. 19.

³⁴ Dz.U. Nr 16, poz. 95.

³⁵ H. DOMINICZAK, *Granica wschodnia Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1929-1939*,

nia bardzo wielu aktów prawnych i wprowadzania zmian w aktach już obowiązujących. To wszystko zaś było następstwem narastających zagrożeń, mających źródło w wewnętrznej sytuacji Polski i jej położeniu na arenie międzynarodowej. W sumie, mimo wielu trudności także finansowych i organizacyjnych, udało się władzom II Rzeczypospolitej stworzyć nowoczesny system ochrony granic państwa, na podstawie rozbudowanego, ale w miarę spójnego systemu prawnego.

BIBLIOGRAFIA

- ANDRUSZEWICZ A. (red.), *Polska wschodnia i jej wschodni sąsiedzi*, t. X, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2009.
- DOMINICZAK H., *Granice państwa i ich ochrona na przestrzeni dziejów 966-1996*, Bellona, Warszawa 1997.
- ECKERT M., *Historia Polski 1914-1939*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1990.
- LIS W., *Katyń 1940. Walka o prawdę*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012.
- MAKSIMCZUK A., SIDOROWICZ L., *Ochrona granic i obsługa ruchu granicznego*, LexisNexis, Warszawa 2007.
- POLAK B., *Polskie formacje graniczne. Straż Graniczna 1918-1939*, Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 1999.
- ZAREMBA P., *Historia dwudziestolecia 1918-1939*, Instytut Literacki, Paryż 1981.

PODSTAWY PRAWNE ORGANIZACJI I DZIAŁALNOŚCI STRAŻY GRANICZNEJ W POLSCE W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM

S t r e s z c z e n i e

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie – w ogólnym zarysie – podstaw prawnych i organizacyjnych działalności Straży Granicznej w dwudziestoleciu międzywojennym. Okres ten można podzielić na dwa etapy. Pierwszy: lata 1918-1928, drugi 1928-1939. Granicę pomiędzy nimi wyznacza rozporządzenie Prezydenta RP z 22 marca 1928 r., na mocy którego na miejsce Straży Celnej powołano do życia – zorganizowaną na wzór wojskowy – Straż Graniczną. Fakt odzyskania w listopadzie 1918 r. niepodległości stanowi dla narodu polskiego wydarzenie o przełomowym i historycznym znaczeniu. Po niemal 123 latach Polska w wyznaczonych na konferencji w Wersalu granicach znalazła się ponownie na mapie Europy. Ale już wkrótce byt niepodległego państwa polskiego, został zagrożony (konflikt polsko-ukraiński

---

Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992, s. 5-6; Cz. BRZOZA, A.L. SOWA, *Historia Polski 1918-1945*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2006, s. 90; por. H.M. KULA, *Polska Straż Graniczna w latach 1928-1939*, Bellona, Warszawa 1994.

1918-1919, wojna polsko-bolszewicka 1920-1921), toteż obrona jego granic stała się najważniejszym zadaniem władz II RP. W związku z tym należało w krótkim czasie – na podstawie nowych już przepisów prawnych – zbudować sprawną, skuteczną strukturę (bardzo ważną rolę w tym zakresie odegrało przygotowanie, wyszkolenie kadr oraz wyposażenie ich w nowoczesny sprzęt) straży granicznej. Najtrudniejszy egzamin przyszło zdać żołnierzom i oficerom, którzy strzegli polskich granic we wrześniu 1939 r. Tragicznym pokłosiem sowieckiej agresji (17 września 1939 r.) była zbrodnia katyńska dokonana przez NKWD wiosną 1940 r. W masowych mogiłach Katynia miejsce wiecznego spoczynku znaleźli także oficerowie Korpusu Ochrony Pogranicza, wśród nich pochodzący z Przemyśla Romuald Dziedziuk (2. pułk piechoty).

Słowa kluczowe: straż graniczna; podstawy prawne działalności straży granicznej; dwudziestolecie międzywojenne.

LEGAL FOUNDATIONS OF THE ORGANISATION AND OPERATION
OF THE BORDER GUARD IN POLAND IN THE INTERWAR PERIOD

S u m m a r y

The purpose of this article is to outline the legal and organisational foundations of the activity of the Border Guard during the two decades that intervenen between the wars. This time can be divided into two periods: 1918-1928 and 1928-1939. The transition between them was marked by the President's order of 22 March 1928, whereby the Border Guard was called into existence to supersede the former Customs Guard. Its structure was modelled upon that of the military. The recovery of independence in 1918 was a milestone in the Polish history. After nearly 123 years, Poland found its place on the map of Europe within the limits determined by the treaty of Versailles. Soon the independent existence of the Polish State became threatened (the Polish-Ukrainian conflict in 1918-1919, the Polish-Bolshevik War of 1920-1921), so for the Polish state authorities a defence of the country's borders was top priority. Hence, within new legislation, it became necessary to build an efficient structure of border guard (preparation and training of personnel as well as provision of modern equipment were vital). The hardest test awaited soldiers and officers who defended the Polish borders in the September of 1939. The tragic aftermath of the Soviet invasion (17 September 1939) was the Katyń Massacre, conducted by NKWD in the spring of 1940. The mass graves at Katyń also accommodated the bodies of Border Protection Corps officers, including the body of Romulad Dziedziuk of Przemyśl (2nd Infantry Regiment).

Key words: Border Guard; legal foundations of border guard operation; interwar period.

Translated by Tomasz Pałkowski